

Jezikoslovne reči.

Parlamentarni jezik, — slovenski naglas.

(Konec.)

Pa največi razloček je v naglasu. Tu smo mi res siromaki. Ni dobiček jezika, ako se prelahko vije, ako je premehek, tako da ga človek dveči kakor hoče. Ravno to so edini vzroki, zakaj se je izcimilo toliko narečij, ravno to je zapreka edinega jezika.

Lotim se nekterih pravil, dasiravno vem, da naloge tako rešiti ne morem, kakor bi terjal, da jo reši zveden jezikoslovec.

Gospod M. P. je našel: „Izgovarjaj sleherni glasnik slišljivo in le stisnjeni slogi dobijo naglas.“ Pervi del tega stavka mu poterdim, drugega mu ne bo morebiti nikdo poterdil. Ako le „stisnjeni slogi dobijo naglas“, onda so vsi nestisnjeni slogi brez naglasa, to da se slišljivo izgovarjajo. Izgovarjajmo besede: „Slovenija“, „beseda“, „korenjak“, — vidite, da imajo naglase, akoravno so nestisnjeni. Perva ima naglas na tretjem slogu, druga na srednjem, tretja na zadnjem. Ono pravilo toraj nima obče veljave. Mislim, da tudi občega pravila pri nas nikdo našel ne bo.

O glasju (prozodii) še se pri nas dosihmal nismo poskušali. Ne vemo, ali se naglašajo le dolgi slogi ali tudi kratki. Čehom se vé da je to lažja reč. Mi pa, akoravno smo skoraj vso svobodo zgubili, je vendar še v jeziku preveč imamo, ker vsaki ga vleče na svoje kopito. Za parlamentarni jezik bi veljale morebiti sledeče pravila o naglasu:

1. Enosložne imena so kratko in visoko naglašene; postavimo: bój, sóđ, sín, lés, póln (= pún), stán itd.

2. Višesložne imena imajo naglas na kore-nini; na pr. dánas, mōžki, potērditi, razúmiti itd.

3. Pri glagolih na-ováti se naglašá veznica — ova — na pr. izdelováti, spostováti.

4. Suffiksi so v obče kratki in brezglasni; dolge in naglašene končnice so pa: ad, ač, ak, ar, at, en, iv; na pr.: živád, kováč, siromák, lončár, rogát, lesén, bojazljiv.

5. Ednosložne besede sestavljene s predlogom naglašujejo predlog, dvojesložne pa korenino; na pr.: ógled, ogléda; náuk, naučim; ústav, ustáven.

6. Pri sklanjanju imen ali pregibanju glagolov ostane naglas ondi, kjer je bil v imenovavniku ali v prvi osebi; le stisnjeni slogi dobivajo naglas; na pr.: náglas, náglasa; kōnčnica, kōnčnicama (na šterti slog); le nektere enosložne besede dišijo po ruskem naglasu, na pr.: sad, sadú; kost, kostí.

Vem, da se ne bo nihče nič novega naučil iz tega pregleda. Pa novega tudi ne iščem. Jezikoslovec naj le stare pravila iz tmeine spravlja na svetlo, da se jih čitatelj tudi zavé. Treba jih je pa vediti zavolj edinosti in pesništva. Dokler še se niso uterdile jugoslovanske narečja, je zmirom mogoče jih zediniti. Ako se pa vsako za se razvije brez onih, ostane betvo brez debla. Le glejmo, kako se je uterdil francozki jezik iz baškega, keltiškega, batavskega, latinskega, nemškega v dveh narečjih; dodajmo še iz gerškega in arabskega. Smes je tudi angleški jezik. Pa v celi svet je prederla nju literatura. Zakaj bi se ne zedinili naši jeziki, kateri so si podobni kakor dvojčki? Kar je tam ustanovila politiška sila, naj pri nas stori moralna moč!

Marsikteri morebiti misli, da nam bodo pesniki nazna-nili pravila za naglasje. Teško bo kaj. Pesniki rabijo besede, kakor jih nahajajo v prozi. Toraj od njih za prozo naglasa pričakovati nimamo. Da, terdil bi še več, dasiravno bi se morebiti tudi lahko dokazalo, česar se pa jaz lotiti ne morem; terdil bi namreč, da jugoslovansko pesništvo naglasa sploh nima, da zanemarja govorni naglas, da sloge le šteje. Se vé da me bodo naši pes-

niki pisano pogledali; pa izvirne pesmi v teh rečéh le to dokazujejo, da se je pravilo zgubilo iz narodnih pesem. Tudi tu se oziram na celi narod. Ako bi prozaični naglas ednak bil tudi za poezijo, bi moral vsaki naglašen slog priti v višino (arsis); ako pa to ne, bi se saj naglas spremenjevati ne smel iz enega sloga na drugega čisto brez vsega reda. Kdor pa pazljivo prebira pesme, posebno serbske, najde, da naglas ni nič stanovitega. Sedaj je v eni besedi na prvem, sedaj pa v isti besedi na drugem, tretjem slogu. Včasih ima ena beseda dva naglasa. Rad bi navel kratko serbsko pesem, v kateri najdete eno za drugim devójka, devójka; Kósovo, Kosóvo itd. Pa mislim, akoravno vas teh posebnosti jugoslovanske prozodije ne morem prepričati, da se vendar od pesnikov nimamo nadjati veljavnih pravil za naglasje. Francozki jezik veljá gotovo na svetu; pa tudi francozki pesniki sloge le štejejo, brez opazke na prozaični naglas. Med slovanskimi je, mislim, tudi poljski jezik tej meri podveržen.

Na vprašanje: je li parlamentarni jezik mogoč ali ne? hočem spet kazati na Francoze. Ker nas pa ptuji manj skerbijo kakor domači, kažem tudi na Ruse. Pri obeh se govorni jezik odlikuje od jezika prostega kmeta. Francoz ima tri načine za izgovarjanje. V prostem govoru drugače kakor pri čitanju, spet drugače v glediščih na odru. Rusje tudi obračajo svoj jezik po poslušavcih. Njih slovesni jezik se bolj poprijemlja pravila: „Govori kakor pišeš.“ Kdor nemško govori kakor se piše, tudi lahko preide celo Nemško; govorec pa gorno-štajarski ali koroški, bi se marsikje spodtikal.

Po tem bi mi spet kdo očital nedoslednost zastran izjemka o čerki I. Pa mislim, da sem saj to do tankega povedal, zakaj se rajši približujem izreki jugoslovanski, kakor pa ruski. Izjemek ne podira občega pravila. Ta izjemek tudi ne bi bil nič oktroiranega, česar se dandanašnji vsaki do živega boji. Zedinovanje pismeno in govorno mora iti vstric. Pervo je potrebno vsled jezikoslovnih preiskav; drugo je stvar proste volje.

O rabi parlamentarnega jezika ni treba precej govoriti. Vsaki dan je priložnosti dosti. Posebno pa se lahko obdeluje v šolah; med dijaki, v veselih družbicah, v deželnih zborih, v privatnem govoru itd.

Terdijo, da je jezik pamet. Ker priobčujemo misli in čuti le po jeziku, živi res celi človek duševno le v svojem jeziku. Čem več si gladi jezik, temveč si izobrazuje pamet. Saj vidimo ponos marsikterega človeka, ki le nektere misli vé lepo, prijetno, gladko izraziti. Edino po jeziku nas sodijo tudi naši neprijatli. Naš jezik je jako gibljiv; dá se obračati; prilega se pomenu, misli, katero ima izraziti, da je vsakemu drugemu kos. Da prostovoljna govorna vzajemnost ne bi bila že sadaj mogoča, bo pozneje gotovo se tudi po naših krajih izcimila, pa po sili. Ne bodo je nam oktroirali; radi se ji bomo podvergli zavolj svojega dobička. Pride čas, kadar bomo v Zagreb pošiljali svoje deca na učilišča. Toraj štejem med naše dolžnosti, da že sedaj obdelavamo pot za naše jugoslovanske unuke.

J. Geršak.

Ogled po svetu.

Vseh vernih duš dan pri Litovcih.

Litovci *) (kterih jezik, memo gredé rečeno, je med vsemi evropejskimi jeziki s sanskritom najbolj soroden, pa sedaj od ruskega in poljskega jezika že skor popolnoma zatert), so med vsemi evropejskimi narodi se najposlednji pokristjanili in to še le v 15. stoletji. Mala množica prejšnjih

*) Litva (Lithauen), nekdanj samostojna knežija, je leta 1569 bila s Poljsko združena ter je v letih 1773, 1783, 1793 in 1795, ko so Poljsko razkosili, prišla pod rusko in prusko oblast.

paganov (ajdov) se je še dalje paganska ohranila; al dvesto let sèm so vsi Litovci kristjani, ali katoličani ali pa staroverci.

Pri vsem tem so se ohranile še nekatere paganske (ajdovske) šege, in med temi zlasti spominjevanje mrtvih, ki ga obhajajo sedaj na vernih duš dan. Litovci obhajajo ta praznik v prvi polovici mesca listopada (nov.). Godba se čuje pri tem praznovanju za mrtvim sedaj le malokje, tudi nekdanje zaklinjanje ali klicanje mrtvih je že redko, popivajo in pojedajo pa mrtvim na spomin dandanašnji še ravno tako kakor nekdanj. *) Pomina vredno je, da pri tem mrtvaškem obhajilu pred okno in na grobe postavljajo jedí mrtvim. Pravlice pripovedujejo, da so nekdanj mrtvi res po jedí prišli in se gostovali z njimi; sedaj pa siromaki namesto njih pridejo po te jedí, ki so nekoliko časa na grobih stale, pa se jih nihče ni smel dotakniti, da so jih le duhovi mrtvih ogledavali in presojevali, ali jih imajo njih žlahtniki še kaj radi ali ne. Le bolj omikani ljudje ne razpostavljajo jedí več po grobih, ampak siromaki pridejo k njim na dom in se tam gostujejo z jedili, ki so bile ta dan nalašč pripravljene za spomin mrtvih. Preden pa se vsedejo k tej gostii za mizo, ki je polna jedí, ki jih je gospodinja sama za ta dan pripravila, pa tudi medice v majolikah, moli hišni gospodar na glas molitev za rajnke, hišna gospodinja pa gré trikrat okoli mize s svečo, ki je bila za to o svečnici blagoslovljena. Po tem pa začnejo jesti in piti kolikor koli kdo more, zakaj celi dan so se postili; le mali otročiči so smeli pred te pojedine podnevi kaj vžiti, sicer pa nobeden drug ne. Ni čuda tedaj, da planejo potem čez jedí in pijačo, ker so jim želodci prazni, in ker mislijo, da ljubezen do mrtvih je tem bolj živa, čem več kdo je in pije.

Pisma slovenskega turista.

III.

Imel sem nekdanj nemškega profesorja, ki je bil še mlad pa sila učen geršk jezikoslovec; vsaki *ye* in *xa*, v katerem pisatelju si bodi, ti je vedil razložiti do pičice. Bil je domá „aus dem Reich“ blizo tevtoburškega gojzda, kar ga je z neizrekljivim ponosom navdajalo. Noč in dan mu je šel Armini po glavi in če se ne motim, ravno tadaj, ko je imel nalogo, pri nas na Slovenskem kulturo sejati, izdeloval je preimnitno delo: koliko sežnjev dolg je bil Arminjev kol in koliko širok, dalje pa še rešiti zagonetko: ali je bil Armini v tisti znameniti bitvi v volčji ali medvedovi koži? Ker je pa bil tudi strašen sovražnik slovenstva, bilo mu je tern v peti, da ravno proti jadranskemu morju, na „staronemški“ zemlji Sloveni stanujejo. Ogledoval je naše kraje, pa nič mu ni bilo po volji; ako bi blejsko jezero bilo v Hessen-Darmstadt-u, Bohinj s Triglavom v Brandenburgju itd., stavim, da bi bil spisal o njih debelo brošuro; al tū med — — pomerdal je in zmajal z ramami. Samo v eni reči, je rekel, nismo Slovenci, posebno pa Gorenci, čisto zadnji: vaše zale Gorenke še prekosijo hčere Thusnelde. Kadar se je učeni mož v ta predmet zamaknil, je čedalje bolj navdušen prihajal, in v svojem pretresovanju od Šiške proti Triglavu se pomikovaje, je zgrabil večkrat kupico vina in terkal tako ognjeno na zdravje naših deklet, da sem se včasih bal, da bi ljubljanskim glažarjem ne zmanjkalo kozarcev. Po pravici ti povem, dragi bravec, o tej zadevi sva se z nemškim profesorjem vedno vjemala. Letos pri birmi v Radoljci sem pa še posebno vidil, kako pravično je bilo profesorjevo navdušenje za naše dekleta. Ko véliki zvon zazvoni, se vstopim za vogal in sem z radostjo ogledoval, kako nježno so Gorenke v cerkev stopale, ali bolje reči, stopkale. Lepo rašene imajo večidel tamne oči, ktere vedno enmalo rosijo in se pri naglem pogledu zasvetijo, kakor

blisk; ako so pa modre, imajo spet izrek take nježnosti in boječnosti, da so gotovo nemškemu profesorju Göthetovo Doroteo pred oči stavile. In kako lepo jim krinoline stojé! Pa à propos: krinoline, ne ustraši se preveč, dragi bravec, kakor pošten Slovenec, da skoraj vse Gorenke — kar je lepih „unisono“ — krinoline, in včasih sila šopirne nosijo. Iz vseh krajev, po časnikih, s prižnice, v pogovorih itd. se pušice na krinoline spušajo; tudi ve „Novice“ ste „obročé“ že večkrat ostro pretresale; pa, to — ne zamerite mi — je le možka nevošljivost; ako mi nosimo po angležki šegi še več kot na pol preširoke hlače in paletote in burnuse, da bi lahko dva in tri take pod se vzel, zakaj bi ženskam ne privošili krinolin? Meni so krinoline vedno izverstno dopadle; vidši pa naše krasne Gorenke v „obročih“, sem se tako za nje unel, da terdim: kar je jed brez solí, klasje brez zerna, je lepa ženska brez krinoline! Posmehovavci krinoline, le mislite si enkrat naše dame brez obročev! to bi se jim še le smejali! *) Pa mi reče morebiti kdo: „Krinolina ni narodna obleka, tedaj pod klop ž njo.“ Jaz nikoli nisem narodnosti v irhastih hlačah, surki ali v firnažasti mareli iskal, ampak zmiraj šego zagovarjal, ki je najlepša in priličneja, bodi si že francozka, severno-amerikanska ali švabska. Vendar pravica komur pravica gré — péče naših Gorenk so pa tudi tako prilične ali po francozko rečeno, tako kokét, da se klobuki naših oroslank v ljubljanskem „šternaleu“ skrijejo pred njimi kakor češminje proti košati lipi. Al péčo lepolično zavezati znati, je velika umetnost, ki se je tudi najlepša Gorenka v enem dnevu ne naučí. To moreumeti gubé tako napraviti, kakor so to reč starorimski gizdalini razumeli, kadar so se šli na forum razkazovat. — Pa kam so turista zapeljale krinoline in péče naših Gorenk! Da! naših zalih Gorenk, al najlepša med Gorenkami je Katerca Begunjka; do pesnika me je navdušila; pa ne boj se, dragi bravec, da bi ti kakošen sonet podal; lahko, da kakošen pevec „vom Fach“ na me pade — gorjé mi potlej!

„Slišite! voz že eno uro čaka; zadnji čas je, da odrinemo, ako hočemo danes še iz Radoljce naprej; kam ste tako zamaknjeni?“ — mi reče voznik, ki že vès nejevoljen odhoda čaka. Hajd na voz in naglo smo derdrali v dolino proti savskemu mostu in naprej po novi cesti v Kamnogorico in Kropo. — Nove ceste, to so tudi važen, sila važen predmet za turista, pa hočem to reč pozneje omeniti, ko bodem o Notranjskem govoril.

Kakor je znano, se v Kamnogorico iz Radoljce v eni uri pride. Kamnagorica bi rekel, je predterg Kroke; tū ti kladva ropotajo, da je kaj! Kamnagorica je rojstni kraj našega slavnega dr. Toman-a, za kterege voljo tudi v vsakem kotu „Prešo“ najdeš, menda zato, da Kamničanji vsacih 14 dni kaj več od „Tomanije“ slišijo, ktera ima „per consequentiam rerum naturae“ v Kamnigoricí zibelko. O Kamnigoricí bi se dalo marsikaj pisati, da pivo (ol) kuhajo, kakor kane, itd., al „Preša“ mi je s „Slovenencongressom in Veldes“ tako zlo želodec pokvarila, da nisem mogel prav razločiti, ali je njih fabrikat dober ali ne.

V pol uri si v Kropi. To ti je terg, ki ima najlepši prozor na svetu, ker se zmiraj v nebesa gleda. Slovela je Kropa že leta 1848 zavoljo narodnega duha in postavili so takrat kovači na vélikem prostoru narodno bandero, kteremu sta bila počasi le dež in veter kos. Pa „tempora mutantur et nos in illis“ — zdaj ste v Kropi dve politične stranke: „ciskropiška“ in „transkropiška“ ali drugač rečeno: na levi kropiškega potoka je národna, na desni pa teržiška. Kakor hočeta na Hervaškem Erdödy in Janković, da bi bila Hervatska le pritislej Magjarskega, cikajo desni Kroparji v kranjski Manchester — vulgo Teržič — ker so sami tako tudi enmalo Manchesterjani; saj črnega prahu človek

*) Naše sedmine po mrtvih so menda tudi še ajdovski spominki. Vred.

*) Dovolite nam, dragi, le to dodati: Kadar bo moda spet vpeljala tesno in ozko obleko, se bomo pa smejali krinolinam. Vr.